

Qarabağın inzibati-ərazi bölgüsünün tarixi

Qarabag.com Qarabağ xanlığının yaranmasından bəri Qarabağ ərazisinin inzibati bölgüsünün tarixi barədə məlumat verir. Bu materialın hazırlanmasında 27 rəsmi və akademik mənbədən istifadə edilib.

1747: Sarıcalıdan Dizak Cevanşirdən olan Pənah xan, Fars (Əfşar sülaləsi dövrü) dövlətinin Qarabağ vilayəti ərazisində Qarabağ Xanlığını yaradır.

[Qacar Ç. Qədim Şuşa. Bakı, 2007. Səh. 61]

[Mirzə Camal Cavanşir Qarabağlı. Qarabağın tarixi. Bakı, 1959. Səh. 66]

1750-1755: Pənah Xan Zəngəzuru Qarabağ Xanlığına birləşdirir.

[Mirzə Camal Cavanşir Qarabağ. Qarabağın tarixi. Bakı, 1959. Səh. 70]

1805: Qarabağ Xanlığı Rusiya İmperiyasının öz üzərindəki hakimiyyətini tanıdı.

[Evetskiy O. Güney Qafqaz bölgəsinin statistik təsviri. Sankt-Peterburq, 1835. Səh. 201-202]

12.10.1813: Gülistan Sülh Müqaviləsinə görə Qarabağ Xanlığı Rusiya İmperiyasının mülkiyyətinə keçir.

[Veydenbaum E. Qafqaz üzrə bələdçi. Tiflis, 1888. Səh. 146]

Rus hakimiyyətinin ilk illərində Qarabağ 14 mahalə bölünüb (Mahal – Müsəlman Şərqi ölkələrində kiçik inzibati vahid).

[Qacar Ç. Qədim Şuşa. Bakı, 2007. Səh. 82-83]

1835: Rusiya imperiyasının Zaqafqaziya müsəlman vilayətləri daxilində Qarabağ vilayəti.

[Evetskiy O. Zaqafqaziya bölgəsinin statistik təsviri. Sankt-Peterburq, 1835. Səh. 24]

1836: Qarabağ vilayəti 23 mahal və 2 minbaşlıqdan ibarət idi.

Mahallar:

1) Arazbar

- 2) Bərgüşad
- 3) Vərəndə
- 4) Hacısamli
- 5) Cavanşir
- 6) Dizaq
- 7) İyirmidörd
- 8) Zəngəzur
- 9) Qafan
- 10) Qaraçorlu
- 11) Kolanı
- 12) Mehriqüney
- 13) Otuz-İki
- 14) Sisian
- 15) Tağlı-Muğanlı
- 16) Talış
- 17) Tativ
- 18) Xaçın
- 19) Çulundur
- 20) Çiləbörd
- 21) Xırdapara
- 22) 1-ci Kəbirli
- 23) 2-ci Kəbirli

Minbaşlıqlar (kiçik inzibati vahid):

- 1) Arazbar
- 2) Cəbrayıl

[\[Qafqazdakı Rus mülklərinin araşdırması. Hissə 3. Sankt-Peterburq, 1836. Səh. 255-262\]](#)

1840: Qarabağ vilayəti yeni qurulan Xəzər bölgəsinə daxil edildi, bütün mahallar bölgələrə, vilayətlər qəzalara dəyişdirildi. Beləliklə, Qarabağ vilayəti eyni adlı qəza oldu.

[\[1871-ci il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1870. İkinci hissə. Bakı vilayətinin tarixi icmalı. Səh. 44-45\]](#)

1846: Qarabağ qəzası daxil olduğu Xəzər bölgəsinin adı Şamaxı quberniyasına dəyişdirildi.

[\[1871-ci il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1870. İkinci hissə. Bakı vilayətinin tarixi icmalı.](#)

[Səh. 44-45\]](#)

Elə həmin il Qarabağ qəzası Şuşa qəzası adlandırıldı.

[\[1868-ci il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1868. Üçüncü hissə. Qafqaz və Güney Qafqaz bölgələrindəki mülki qurumların tarixi icmal. Səh. 398\]](#)

1855: Şuşa qəzası 5 sahə və 1 pristavlığa bölünüb:

1. Vərəndə sahəsi
2. Cavanşir sahəsi
3. Zəngəzur sahəsi
4. Kəbirli sahəsi
5. Çiləbürt sahəsi
6. Mustafaxanlı pristavlığı

[\[1856-cı il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1855. Üçüncü hissə. Səh. 362-441\]](#)

1859: Şamaxı quberniyası adı Bakı quberniyasına dəyişdirildi. Şuşa qəzası Bakı quberniyasının bir hissəsi olaraq qaldı.

[\[1870-ci il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1869. İkinci hissə. Səh. 99-101\]](#)

1868: 09.12.1867-ci il tarixli "Qafqaz və Güney Qafqaz ərazilərinin idarəsinin dəyişdirilməsi haqqında" fərmanına əsasən Zəngəzur bölgəsi Şuşa qəzasından ayrılaraq Zəngəzur qəzasına çevrildi. Bundan sonra hər iki qəza eyni ildə qurulan Elizavetpol quberniyasına daxil edildi.

[\[Rusiya İmperiyası Qanunlarının tam toplusu. İkinci toplusu. Cild XLII. İkinci hissə. Sankt-Peterburq, 1871. Səh. 383\]](#)

[\[1869-cu il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1868. İkinci hissə. Səh. 115\]](#)

[\[1892-ci il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1891. Hissə 11. Xronoloji indeks. Səh. 33\]](#)

1873: Elizavetpol quberniyası tərkibində digər qəzalar arasında 4 Qarabağ qəzası da var:

- 1) Cəbrayıl
- 2) Cavanşir
- 3) Zəngəzur
- 4) Şuşa

[\[1878-ci il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1877. İkinci hissə. Səh. 323, 326\]](#)

1905: Cəbrayıl qəzasının inzibati mərkəzi Karabulağ kəndinə

köçürüldü, Qarabulağ kəndi Karyagin, qəza özü Karyagin qəzası adlandırıldı.

[\[1906-cı il üçün Qafqaz təqvimi. Tiflis, 1906. Birinci hissə. Səh. 238\]](#)

30.07.1918: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Hökumətinin qərarı ilə Karyagin qəzasına əvvəlki adı – Cəbrayıl qəzası qaytarıldı.

[\[Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti \(1918-1920\). Qanunvericilik aktları \(Sənədlər toplusu\). Bakı, 1998. Səh. 225\]](#)

30.11.1920: Siyasi Büronun və Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Təşkilat Bürosunun (respublikanın ən yüksək partiya orqanı) qərarı ilə Zəngəzur Ermənistana verildi. Zəngəzur qəzasının qalan şərq hissəsi Qubadlı qəzasına çevrildi.

[\[Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ bölgəsinin yaranma tarixi haqqında. 1918-1925 il. Sənədlər və materiallar. Bakı, 1989. Səh. 63, 80\]](#)

04.07.1923: Azərbaycan Mərkəzi İcra Komitəsinin Rəyasət Heyətinin (1922-1938-ci illərdə respublikada ən yüksək dövlət hakimiyyətinin orqanı) fərmanı ilə, Qarabağın dağlıq hissəsində Xankəndi mərkəzi ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldı.

[\[Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ bölgəsinin yaranma tarixi haqqında. 1918-1925. Sənədlər və materiallar. Bakı, 1989. Səh. 151\]](#)

21.07.1923: Azərbaycan Sovet İcra Komitəsi Rəyasət Heyətinin (1922-1938-ci illərdə respublikada dövlət hakimiyyətinin ən yüksək orqanı) və Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Sovetinin (respublikanın hökuməti) fərmanı ilə Şuşa şəhəri Dağlıq Qarabağa daxil edildi. Qarabağın aşağı hissəsindən iki qəza – Ağdam və Cəbrayıl qurulur. Kürdlərin məskunlaşdığı ərazidən Kürdüstan qəzası yaradıldı.

[\[Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ bölgəsinin yaranma tarixi haqqında. 1918-1925. Sənədlər və materiallar. Bakı, 1989. Səh. 157\]](#)

Dağlıq Qarabağ muxtar vilayəti Şuşa, Cavanşir, Karyagin və Qubadlı qəzalarının hissələrindən ibarət idi. Oraya daxil idi:

- 1) keçmiş Şuşa qəzasından dağlıq hissəsində yerləşən Şuşa şəhəri ilə 120 kənd
- 2) Cavanşir qəzasından – onun 55 kənddən ibarət qərb hissəsi
- 3) Karyagin qəzasından – başda Hadrut olmaqla 31 kənd
- 4) Qubadlı qəzasından bir neçə kənd.

Yarandıqdan sonra Dağlıq Qarabağ Muxtar Bölgəsi aşağıdakılara bölündü:

- 1) Varandin rayonu (keçmiş Şuşa qəzası) – rayon mərkəzi Xonaşen kəndi. 5 volost daxil idi. Cəmi 46 kənd.
- 2) Craberd rayonu (keçmiş Cavanşir qəzası) – rayon mərkəzi Ağdərə kəndi. 4 volost daxil idi. Cəmi 63 kənd.
- 3) Dizax bölgəsi (keçmiş Karyagin (Cavanşir) və Şuşa (rayon kəndləri ilə) qəzaların hissələri) – rayon mərkəzi Hadrut kəndi. 5 volt daxil idi. Cəmi 48 kənd.
- 4) Xaçen rayonu (keçmiş Şuşa qəzası) – 5 volost və iki şəhər – Şuşa və Stepanakert daxil idi. Axırincısı, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Mərkəzi idi. Cəmi 65 kənd.

[\[Köçəryan G.A. Dağlıq Qarabağ. Azərbaycan Tədqiqat və Araşdırma Cəmiyyəti. Bakı, 1925. Səh. 8\]](#)

[\[Lissitsyan S. Dağlıq Qarabağ erməniləri. Etnoqrafik yazı. Ermənistan Elmlər Akademiyası. İrəvan, 1992. Səh. 39\]](#)

06.08.1923: Qarabağın dağlıq hissəsinin muxtar vilayətə çevrilməsinə görə, Qarabağın qalan hissəsindən:

- 1) Şuşa və Cavanşir rayonlarının aşağı hissələri mərkəzi Ağdamda olmaqla Ağdam qəzası ərazisini təşkil edirdi.
- 2) Kürdlərin yaşadığı Cavanşir qəzasının dağlıq hissəsi Qubadlı qəzasının ərazisinə çevrilərək mərkəzi Piricanda olan Kürdüstan qəzasını təşkil etdi.
- 3) Cəbrayıl qəzası mərkəzi Cəbrayıl ilə qəzanın ovalıq hissələrini özünə daxil etdi.

[\[Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ bölgəsinin yaranma tarixi haqqında. 1918-1925. Sənədlər və materiallar. Bakı, 1989. Səh. 156, 160, 173-175, 190\]](#)

1929-1930: Ağdam, Cəbrayıl və Kürdüstan qəzaları ləğv edildi. Onların ərazilərində rayonlar yaradılıb, onların siyahısı

“Azərbaycanın 1931-ci il əhalinin siyahıyaalınmasında” verilib.

- 1) Ağdam qəzası ərazisində Ağdam, Bərdə, Ağcabədi rayonları yarandı.
- 2) Cəbrayıl qəzası ərazisində Karyagin, Cəbrayıl, Zəngilan rayonları yarandı
- 3) Kürdüstan qəzası ərazisində Kəlbəcər və Laçın rayonları yarandı.

Dağlıq Qarabağ Muxtar Bölgəsi aşağıdakılardan ibarət idi:

- 1) Cərabert rayonu
- 2) Dizax rayonu
- 3) Martuni rayonu
- 4) Stepanakert rayonu
- 5) Şuşa rayonu

[\[1931-ci il Azərbaycan əhalinin siyahıyaalınması. Nəşr ll. Bakı, 1932. Səh. 9, 221-229\]](#)

1937: Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasında Muxtar Vilayəti Dağlıq Qarabağın adı Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinə (HKA0) çevrildi.

[\[Bakinskiy Raboçiy qəzəti №63, 16.03.1937\]](#)

04.01.1964: Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin Fərmanına əsasən (1938-1994-cü illərdə Azərbaycan SSR-də dövlət hakimiyyətinin ən yüksək orqanı) aşağıdakılar ləğv edildi:

- 1) Ağcabədi rayonu, ərazilərin Ağdam rayonuna verilməsi ilə.
- 2) Cəbrayıl rayonu, ərazilərin Füzuli rayonuna verilməsi ilə.
- 3) Qubadlı rayonu, ərazilərin Zəngilan rayonuna verilməsi ilə.
- 4) Mir-Bəşir rayonu, ərazilərin Bərdə rayonuna verilməsi ilə.
- 5) Şuşa rayonu ləğv edildi, ərazi isə Stepanakert rayonuna verildi.

Beləliklə, Qarabağ ərazisində yarandı:

- 1) Ağdam rayonu
- 2) Füzuli rayonu

- 3) Kəlbəcər rayonu
- 4) Laçın rayonu
- 5) Zəngilan rayonu

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin əraziləri:

- 1) Hadrut rayonu
- 2) Mardakert rayonu
- 3) Martuni rayonu
- 4) Stepanakert rayonu

[\[Azərbaycan SSR İnzibati ərazi bölgüsü. Bakı, 1964. Səh. 12-15, 42-45, 63-65, 80-83, 105-108, 144-154, 254\]](#)

01.01.1977: Qarabağ ərazisinə bunlar daxildir:

- 1) Ağdam rayonu
- 2) Cəbrayıl rayonu
- 3) Zəngilan rayonu
- 4) Kəlbəcər rayonu
- 5) Qubadlı rayonu
- 6) Laçın rayonu
- 7) Füzuli rayonu

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin əraziləri:

- 1) Hadrut rayonu
- 2) Mardakert rayonu
- 3) Martuni rayonu
- 4) Stepanakert rayonu
- 5) Şuşa rayonu

[\[Azərbaycan SSR İnzibati ərazi bölgüsü. Bakı, 1979. Səh. 17-18, 35, 41-42, 53-56, 63-64, 81-82, 112-117\]](#)

26.11.1991: Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ləğv edildi.

[\[Tsutsiev A. Qafqazın etnopolitik tarixinin atlası \(1774-2004\). Moskva, 2006. Səh. 90\]](#)
[\[Bakinskiy Raboçiy qəzeti №230, 27.11.1991\]](#)

Lakin **27 noyabr 1991-ci ildə** SSRİ Dövlət Şurası bu qərarı ləğv

etdi.

[\[Bakinskiy Raboçiy qəzeti №232, 29.11.1991\]](#)

26.12.1991: SSRİ-nin dağılması ilə, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti (NKA0) fəaliyyətini dayandırdı.

13.10.1992: Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qərarı ilə Ağdərə (Mardakert) rayonu ləğv edildi və onun ərazisi Ağdam, Kəlbəcər və Tərtər rayonlarının arasında bölündü.

[\[Bakinskiy Raboçiy qəzeti №184, 15.10.1992\]](#)

2020: Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazi bölgüsünə görə, keçmiş DQMV və ona bitişik rayonların ərazisinə aşağıdakılar daxildir:

- 1) Ağdam rayonu
- 2) Cəbrayıl rayonu
- 3) Zəngilan rayonu
- 4) Kəlbəcər bölgəsi
- 5) Qubadlı rayonu
- 6) Laçın rayonu
- 7) Tərtər rayonu
- 8) Füzuli rayonu
- 9) Xocavənd rayonu
- 10) Xocalı rayonu
- 11) Şuşa rayonu
- 12) Xankəndi şəhəri

[\[Xidmət ərazi bölgüsü təsnifatı, 2019. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi.](#)

[Bakı, 2020. səh. 12, 27-28, 40-41, 45-46, 57, 58-59, 63-64, 73-74, 77-78, 94, 95-96, 103\]](#)